

Максіменцева Н. О.,
*доктор юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

Циганок Є.,
*асистент кафедри адміністративного, кримінального права та кримінології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ВИКЛИКИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

CHALLENGES OF THE ELECTORAL SYSTEM OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF REPRESENTATIVE POWER IN THE POST-WAR PERIOD: FOREIGN EXPERIENCE

Після завершення воєнних конфліктів або кризових ситуацій, багато країн стикаються з необхідністю перегляду своєї виборчої системи для примирення суспільства, забезпечення ефективної представницької влади та встановлення демократичних процедур. Трансформація виборчої системи може допомогти зміцнити довіру до демократичних інститутів, забезпечити рівність голосів у виборчому процесі та розширити політичну участь громадян. Це може сприяти забезпеченню стабільності та розвитку країни після воєнної чи кризової ситуації. У роботі здійснено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду країн, які зазнали трансформацію виборчої системи у повоєнний період.

Метою статті є виявлення шляхів вдосконалення та можливої трансформації виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період.

У роботі наводиться досвід країн, які пережили війну, воєнну агресію та військові конфлікти та змогли побудувати нову демократичну державу із оновленою виборчою системою, яка враховувала інтереси всіх сторін та максимально ставала об'єднуючою силою для всіх суб'єктів тих чи інших держав, які, у тому числі, воювали між собою, з урахуванням інтересів корінних народів, національних меншин.

Крім того, однією з головних проблем є відсутність реального представництва інтересів громадян та фактично умовне залучення іноді просто технічне до процесу виборів. Отже акцент робиться на спробі побудувати систему, яка буде репрезентативною щодо інтересів більшості громадян і надасть можливість привести до влади саме таких представників народу, яким вони справді довіряють і можуть передати свою установчу владу в державі. Такими особами в умовах повоєнної відбудови мають стати військовослужбовці та волонтери.

Ключові слова: *вибори; представницька влада, система представництва, установча влада, мажоритарна система; пропорційна система; виборчі комісії, політичні партії, висунення кандидатів, виборче законодавство, виборці.*

After the end of military conflicts or crisis situations, many countries are faced with the need to revise their electoral system in order to reconcile society, ensure effective representative power and establish democratic procedures. The transformation of the electoral system can help strengthen trust in democratic institutions, ensure equality of votes in the electoral process and expand the political participation of citizens. This can contribute to ensuring the stability and development of the country after a war or crisis situation. In the work, a comparative analysis of the foreign experience of countries that underwent the transformation of the electoral system in the post-war period is carried out.

The purpose of the article is to identify ways of improvement and possible transformation of the electoral system as an element of representative power in the post-war period.

The work presents the experience of countries that survived war, military aggression and military conflicts and were able to build a new democratic state with an updated electoral system that took into account the interests of all parties and became a unifying force for all subjects of those or other states that, including, fought among themselves, taking into account the interests of indigenous peoples and national minorities.

In addition, one of the main problems is the lack of real representation of citizens' interests and, in fact, conditional involvement, sometimes just technical, in the election process. Therefore, the emphasis is on trying to build a system

that will be representative of the interests of the majority of citizens and will provide an opportunity to bring to power precisely those representatives of the people whom they really trust and can transfer their constituent power in the state. Military servicemen and volunteers should become such persons in the conditions of post-war reconstruction.

Key words: elections; representative power; representative system, constituent power; majoritarian system; proportional system; political parties, nomination of candidates, election legislation, voters.

Питання виборчої системи постають одразу як заходить питання організації виборів. Чи дійсно ситуації двох років війни внесла корективи в усталену систему виборчої системи, визначеної Виборчим кодексом України. Ще тільки проводились вибори до місцевих рад та органів місцевого самоврядування, як вже питання доцільності пропорційної виборчої системи під час виборів у повоєнний період знову викликають потребу у пошуку оптимальної моделі. Розв'язання проблем вимагають впровадження ефективних механізмів дієвості, репрезентативності та дієздатності у відповіді на велику кількість викликів які постають щодо проведення виборів у цілому і виборчої системи зокрема.

До викликів виборчої системи в Україні відносяться:

1. *Непропорційність системи представництва* – це ситуація, коли розподіл місць у законодавчих органах або інших представницьких органах не відображає реальне співвідношення сил у суспільстві. Така нерівномірність може мати різні наслідки, зокрема приводити до недемократичних рішень або незадовільного представництва окремих груп населення. В умовах повоєнних виборів є ризик наявності територій, на яких зменшилась кількість населення або зовсім впала і, навпаки, там, де вона зросла в рази. Отже, доцільно переглянути межі виборчих округів та визначити належні критерії пропорційності представництва.

2. *Виборці*. Починаючи з повномасштабного вторгнення Україну вимушені були покинути майже 11 мільйонів українців. Щонайменше 2,8 млн українців були вимушені виїхати до країни-агресора або були депортовані. До того слід додати ситуацію з внутрішньо переміщеними особами. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наразі обліковано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Їх реальна кількість становить близько 7 мільйонів. Це також потребує врахування при організації виборів, зокрема місцевих, оскільки право голосу на виборах депутатів сільської, селищ-

ної, міської ради, сільського, селищного, міського голови мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади. Голосування за межами країни та внутрішньо переміщених осіб вимагатиме додаткових фінансових, організаційних та логістичних зусиль [3].

3. *Кандидати та політичні партії*. Повоєнний період поставить на порядок денний питання забезпечення рівних умов для кандидатів та політичних партій. Мова йде зокрема про відновлення роботи партійних мереж, особливо місцевих осередків на територіях де відбувалися активні бойові дії чи які перебували під окупацією. Також складним є питання проведення передвиборної агітації та фінансування політичних партій, оскільки економічне становище України може створити додаткові складнощі для забезпечення рівних можливостей для кандидатів та політичних партій. Крім того, слід на законодавчому рівні вирішити питання щодо дотримання цензу осілості тими кандидатами, які вимушені були покинути територію України на час запровадження воєнного стану, але при цьому центр їх життєвих інтересів залишався в Україні.

4. *Окружні, територіальні, дільничні виборчі комісії*. До складу дільничних виборчих комісій з виборів Президента України 2019 року було включено 445 тисяч 111 членів. Слід зазначити, що, як правило, ці особи вже мають відповідний досвід участі в адмініструванні виборів. Повертаючись до кількості осіб, які вимушені були покинути Україну, організація роботи комісій та навчання їх членів, також буде потребувати додаткових зусиль [9].

5. *Строки призначення виборів*. Виборчий кодекс України передбачає, що рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення

про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану [8]. Очевидним є, що чинне законодавство забороняє проводити вибори в умовах воєнного стану, проте інша ситуація складається зі змістом Конституції. Так Максименцева Н.О. визначає, що виключно парламенту надається Конституцією України гарантія продовження повноважень в умовах воєнного стану, а на посаду Президента України та до органів місцевого самоврядування не заборонено проводити вибори навіть в умовах воєнного стану [10].

6. *Судовий захист*. Захист виборчих прав має вирішальне значення для демократичного режиму в державі, тому окремої уваги потребує забезпечення доступу до правосуддя під час виборчого процесу, особливо на територіях, де суди призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Проте питання проведення виборів на таких територіях так само бути чітко врегульоване та визначено критерії віднесення тих чи інших територій до таких, де неможливо проводити вибори [11].

Крім того, в умовах необхідності використання правових позицій Верховного Суду як джерела прийняття рішень судами доцільним є поширення практики з розгляду спорів у сфері виборчого права на широкий загаль, надання роз'яснень з тих чи інших спірних моментів застосування норм Виборчого кодексу України.

7. *Виборче законодавство*. Вказані та інші ключові питання проведення виборів в повоєнний період викликають необхідність внесення змін до виборчого законодавства. Важливо провести ці зміни завчасно, відкрито та публічно з залученням до обговорення зацікавлених осіб та експертів. Слід позитивно відмітити, що Центральна виборча комісія вже в середині 2022 року схвалила пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні і надіслала їх Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування для розгляду та врахування під час підготовки відповідних законопроектів [4].

Війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому важливо починати готуватися до майбутніх викликів вже сьогодні.

У цьому питанні доцільним є використання досвіду інших країн, які пройшли через такі виклики та сформували власний досвід їх подолання. Коли мова йде про країни, які зазнали трансформацію виборчої системи у післявоєнний період, варто розглянути кілька прикладів:

Німеччина – один із яскравих прикладів такої трансформації. Після Другої світової війни в Німеччині пройшла значне перетворення виборчої системи. Одним з ключових кроків була прийняття нової Конституції, відомої як Закон про базовий порядок Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) (Grundgesetz).

Система, яка була впроваджена, відома як пропорційна виборча система з використанням виборчих списків. Згідно з цією системою, громадяни голосували за політичні партії, а не за окремих кандидатів. Партії отримували мандати у Бундестаг (законодавчий орган Німеччини) пропорційної кількості голосів, отриманих на виборах.

У 1949 році відбулися перші парламентські вибори у ФРН, де була впроваджена ця система. Вона сприяла представництву політичних партій у парламенті, що дало можливість розподілити владу між різними політичними силами.

Звертаючись до сучасності, виборча система Німеччини зазнала додаткової еволюції, такою як включення виборчого порогу для партій, які хочуть отримати мандати у Бундестаг. Зараз виборчі списки партій, які отримують менше 5% голосів або менше трьох місць у округах, не розглядаються для розподілу мандатів.

Таким чином, трансформація виборчої системи Німеччини після Другої світової війни сприяла розвитку демократії та стійкості політичного ландшафту країни, створивши умови для широкого представництва національних інтересів Бундестагі [5].

Іспанія: Після диктатури Франко в Іспанії відбулася значна трансформація виборчої системи. Найбільш важливі зміни відбулися під час перехідного процесу до демократії в кінці 1970-х років.

Однією з найвагоміших змін була прийнята в 1977 році Конституція Іспанії, яка встанови-

ла базові принципи демократії та політичних прав. Згідно з новою Конституцією, Іспанія стала конституційною монархією з парламентською системою уряду.

Одна з важливих змін виборчої системи була впроваджена в 1977 році, коли були проведені перші вільні вибори до Кортес-Генералес (національний парламент Іспанії). Вибори проводились за системою пропорційного представництва, де кожна політична партія отримувала кількість місць в парламенті, що відповідала їх відсотку голосів. Це дало можливість різним політичним силам бути представленими у парламенті залежно від їх підтримки виборців.

Крім того, часом змінювалися інші правила виборчої системи Іспанії. Наприклад, введені різні порогові значення, які партії повинні досягти, щоб одержати представництво в парламенті. Такі пороги обмежували кількість політичних партій, які могли потрапити до парламенту.

Такі зміни виборчої системи сприяли політичній плюралістичності в Іспанії, дозволяючи різним політичним силам бути представленими у парламенті і сприяючи демократичному розвитку країни після диктатури Франко.

Японія: Після Другої світової війни була проведена трансформація виборчої системи в Японії. Відповідно до Конституції, що була прийнята в 1947 році, Японія стала парламентською демократією з двопалатною системою.

Одна з ключових змін полягала в утворенні Державної Ради, верхньої палати або палати радників, і Загальної Ради, нижньої палати або палати представників. Обидві палати стали багатопартійними органами.

Вибори до Загальної Ради проводяться кожні 4 роки, і кожний голос має однакову вагу. Однак, для забезпечення географічної представленості, округи Японії були поділені на одномандатні та багатомандатні виборчі округи. Одномандатні округи передають мандат кандидату з найбільшою кількістю голосів, тоді як багатомандатні округи використовують систему пропорційного представництва.

Ця трансформація виборчої системи сприяла створенню стабільної парламентської системи в Японії, в якій різні політичні партії мають можливість конкурувати за мандати і впливати на формування уряду [7].

Південна Корея. Після підписання Акту про Японію в 1965 році, Південна Корея почала велику трансформацію своєї виборчої системи. До цього часу, Південна Корея мала досить обмежену демократію з обмеженою кількістю політичних партій.

Однак, згідно з Актом про Японію, південнокорейський уряд отримав значну фінансову допомогу від Японії, що стимулювало економічний розвиток країни. Разом з економічним зростанням з'явилася і потреба в політичних реформах.

У 1987 році, на хвилі масових антиурядових протестів, Південна Корея прийняла закон, який дозволяв багатопартійні вибори та встановлював принципи демократичного управління.

Ця трансформація виборчої системи здійснилася шляхом переходу від авторитарного режиму до багатопартійної демократії. Сьогодні Південна Корея має систему парламентських виборів, де громадяни мають можливість вибрати своїх представників у парламент і органи місцевого самоврядування.

Ця трансформація виборчої системи Південної Кореї після підписання Акту про Японію відіграла велику роль у розвитку політичної системи країни і зміцненні демократії.

Італія: після Другої світової війни в Італії відбулася трансформація виборчої системи, яка привела до змін у політичній ландшафті країни. У 1946 році відбувся референдум, на якому було вирішено впровадити республіканську форму правління в Італії та відмовитися від монархії.

Після цього, в 1948 році, Італія прийняла нову Конституцію, яка встановила парламентську демократію в країні. Виборча система була заснована на пропорційному представництві, де представники партій отримували мандати відповідно до відсотка голосів, отриманих на виборах. Це сприяло утворенню багатопартійної системи, де різні політичні сили мали можливість брати участь у політичному процесі.

З часом, виборчу систему Італії змінювали і адаптували до нових реалій. Наприклад, в 1993 році була введена система виборів за пропорційними списками з додатковим бар'єром, який мав на меті зменшити кількість політичних партій у парламенті.

В цілому, трансформація виборчої системи після Другої світової війни в Італії сприяла

розвитку демократії та далі формуванню політичної системи країни [5].

Південна Африка: Трансформація виборчої системи Південної Африки після закінчення апартеїду була важливим кроком в демократичних змінах країни. Перед закінченням апартеїду, Південна Африка була суспільством, де політична влада тільки в білошкірого національного меншинства.

Після прийняття перехідних заходів до демократії, Південна Африка впровадила нову виборчу систему для забезпечення рівних прав для всіх громадян. Основні етапи трансформації включали прийняття Конституції 1996 року, розширення виборчого права на всіх резидентів країни, незалежність виборчої комісії та впровадження системи пропорційного представництва.

У новій виборчій системі Південної Африки, громадяни мають право голосувати на загальних виборах для складання парламенту, а також на місцевих рівнях. Виборчі дільниці розташовані у всіх регіонах країни, і кожен громадянин має можливість взяти участь у виборах.

У результаті цієї трансформації, Південна Африка здобула широку політичну представленість, що розширила участь різних етнічних груп у прийнятті політичних рішень. Втім, виборча система не без своїх викликів, і деякі громадяни продовжують боротися з нерівністю та корупцією у політиці.

Загалом, трансформація виборчої системи Південної Африки після закінчення апартеїду є важливим кроком на шляху до будівництва більш справедливого та рівноправного суспільства [4].

Трансформація виборчої системи після війни може бути складним процесом, що має на меті забезпечити демократичні та справедливі вибори. Основні виклики, з якими можна зіткнутися в цьому процесі, включають такі аспекти:

1. **Мирний перехід:** Забезпечення мирного переходу до нової виборчої системи може бути важким завданням, особливо якщо в регіоні є конфлікти або напруженість після війни. Зручний політичний діалог та включення всіх зацікавлених сторін можуть допомогти досягти консенсусу та забезпечити мирний процес перетворення.

Нова виборча система може включати різні елементи, такі як виборчі округи, голосування, партійні списки, відкрите спискове голосуван-

ня, системи пропорційного представництва та багато інших.

2. **Участь:** Розширення участі громадян у політичному процесі після війни є важливим аспектом трансформації виборчої системи. Населення повинне мати можливість зареєструватися та голосувати, а також висловлювати свої погляди й кандидатури.

3. **Відновлення інфраструктури:** Після війни може бути необхідно відновлювати пошкоджену інфраструктуру, зокрема, приміщення для голосування. Потрібно виконувати відповідні ремонтні роботи і забезпечити належне функціонування системи та її безпечність.

4. **Легітимність:** Визнання та підтримка змін виборчої системи серед громадян є критично важливим для її легітимності. Особливу увагу слід приділити прозорості, правилам гри та відкритості в процесі виборів, щоб забезпечити довіру населення.

У повоєнний період, коли суспільство зазвичай входить у перехідну фазу після конфлікту, переговорів чи революцій, трансформація виборчої системи може мати декілька цілей:

1. **Забезпечення широкого представництва:** Це означає включення різних політичних сил, етнічних груп, гендерів та інших соціальних шарів у виборчий процес. Це допомагає враховувати інтереси всіх частин суспільства та зміцнює легітимність уряду.

2. **Забезпечення прозорості та довіри:** Трансформація виборчої системи може включати впровадження чітких правил та процедур, що забезпечують прозорість виборів. Це включає чесне підрахунок голосів, захист виборчих прав та незалежне спостереження за виборами.

3. **Політична стабільність:** Зміна виборчої системи може сприяти зміцненню політичної стабільності, зокрема шляхом підтримки широких коаліцій та консенсусу між політичними силами. Це може бути особливо важливо в періоди, коли конфлікти або розділення роз'єднали суспільство.

Висновки. Отже, трансформація виборчої системи – важливий елемент будь-якої демократії в повоєнний період. Цей процес зазвичай передбачає зміни у виборчих правилах та процесах, з метою забезпечення більшого представництва, прозорості та справедливості. Трансформація виборчої системи зазвичай

вимагає широкої публічної дискусії, політичної волі та експертної підтримки. Вона може бути складним процесом, але це важливий крок у будівництві міцної й стійкої демократії.

Коли мова йде про трансформацію виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період, важливо враховувати кілька ключових аспектів. По-перше, зміна виборчої системи може бути одним із кроків для забезпечення демократії та стабільності після конфлікту. Для цього необхідно розглянути варіанти, які забезпечують широке представництво різних політичних, етнічних та соціальних груп.

По-друге, варто вважати захист прав людини та забезпечення прозорих, справедливих виборів однією з головних пріоритетних цілей. Виборча система повинна забезпечувати рів-

ність участі громадян у виборчих процесах та враховувати їхні погляди та потреби.

По-третє, комунікація та співпраця з різними заінтересованими сторонами, включно з політичними партіями, громадськими організаціями та громадянським суспільством, можуть бути інструментами для розробки та впровадження ефективної виборчої системи.

Органи адміністрування виборчих процесів в Україні в умовах введеного воєнного стану адаптували свою роботу до викликів війни. Водночас масштабні проблеми з формуванням складу та забезпеченням діяльності виборчих комісій нижчого рівня потребують детального аналізу та відповідних законодавчих змін. Без таких кроків забезпечення організації та проведення виборів у післявоєнний час буде вкрай ускладненим, якщо взагалі можливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#top>
2. Постанова Центральної виборчої комісії «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після скасування воєнного стану в Україні» від 27.09.2022 № 102 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#Text>
3. Афанасьєва М.В. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики URL: <http://dspace.onu.edu.ua/handle/11300/23634?locale-attribute=uk>
4. Дар'я Гузь, Південна Африка: від расистського режиму до лідера континенту стажерка Аналітичного центру ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/pivdenna-afrika-vid-rasistskogo-rezhimu-do-lidera-kontinentu>
5. Меркотан К. Трансформація європейських партійних систем: уроки для України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. *Політичний менеджмент* : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2007. – № 3. – 194 с.
6. Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: Харків : Юрайт, 2021. 304 с.
7. Хома Н. М. Трансформаційні зміни партійної системи Японії на новітньому етапі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2017. С. 78.
8. Вибори в Україні: у Раді розповіли, коли вони можуть пройти та що може змінитися. УНІАН інформаційне агентство. 2022. 14 груд. URL: <https://www.unian.ua/society/vibori-v-ukrajini-u-radi-rozpovili-koli-voni-mozhutproyiti-ta-shcho-mozhe-zminitisya-12077886.html>
9. До ДВК на президентських виборах увійшли понад 445 тисяч членів Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 2019. 15 берез. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2660763-do-dvk-naprezidentskih-viborah-uvijšli-ponad-445-tisac-cleniv.html>
10. Максименцева Н.О. Легітимізація парламенту та Президента України в умовах воєнного стану у виборчій демократії. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 5. 2023. С. 27–30.
11. Максименцева Н.О. Повоєнні новації виборчого законодавства як підстави зміни культури виборної демократії. *Юридичний електронний науковий журнал*. № 8. 2023. С. 58–61.